SOME 'ARCHİTECTURAL TERMS' İN THE MEMOİRS OF BABUR

Hamza Yalçınkaya
ORCID #: 0000-0002-8045-2036
International Balkan University, PhD candidate
North Macedonia

ABSTRACT
Gazi Zahîrü'd-dîn Muhammed Bâbur is the most important personage who wrote in the classical Chagatai period. His famous work Bâbur-nâme is well known Vekâyi. This Work, which has also been recorded with names such as *Vekâyi'nâme-i Pâdışâhî and Bâburiyye, Vâkıât-ı Bâburî and Vâkıanâme* and *Tüzük-i Bâburî,* is extremely important in that it sheds light on many historical events, contains information on many fields from geography to botany, zoology to architecture, and politics to literature. In this context and due to the city culture mentioned in the Memoirs and the information provided on architecture as a natural consequence of this culture, many terms, concepts and object names related to architecture have also been seen in the Work. For this purpose, this paper will focus on the architectural terms in the index of the Baburnama of *Thackston, W. M., Zahiruddin Muhammed Babur Mirza* and by determining the words transferred to Turkic languages from these terms used in many phases of daily life, will examine how these words were firstly used in *Vekâyi* and later in the works and dictionaries of the Cagatay, in what meanings they were used and their history and situation in contemporary Turkic languages. In addition, sample texts about these words in *Vekâyi* will be included and the related terms will be examined within the framework of this paper.

Keywords*: Bâbur's Memoir, Chagatai Turkish, Arcitectural Terms*

BÂBUR'UN HATIRATINDA GEÇEN 'MİMARLIKLA İLGİLİ' BAZI TERİMLER

Hamza Yalçınkaya
Uluslararası Balkan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi
Kuzey Makedonya

ÖZET
Klasik Çağatayca döneminde eser vermiş en mühim şahsiyetlerinden olan Gazi Zahîrü'd-dîn Muhammed Bâbur'un en tanınmış eseri Bâbur-nâme ismiyle de bilinen Vekâyi'dir. Vekâyi'nâme-i Pâdişâhî ve Bâburiyye, Vâkıât-ı Bâburî, Vâkıanâme, Tüzük-i Bâburî gibi adlarla da kaydedilen bu eser pek çok tarihî hadiseye ışık tutması, coğrafyadan botaniğe, zoolojiden mimariye ve siyasetten edebiyata kadar pek çok alanla ilgili bilgiler içermesi bakımından son derece önemlidir. Bu bağlamda hatıratta zikredilen şehir kültürü ve bu kültürün doğal bir sonucu olarak da mimari hakkında verilen bilgiler dolayısıyla; mimariye dair pek çok terim, kavram ve nesne adı da Vekâyi'de görülmektedir. Bu sebeple bu makalede W. M. Thackston'ın *Zahirüddin Muhammad Babur Mirza BABURNAMA* adlı eserinin indeksinde yer alan mimarlık konulu terimler üzerinde durulacak ve günlük hayatın pek çok evresinde kullanılagelen bu terimlerden Türk dillerine geçmiş kelimelerin öncelikle *Vekâyi*'de ve sonrasında Çağatay sahası eser ve lügatlerine ne şekilde geçtiği, hangi anlamlarda kullanıldığı, tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki durumlarının incelemesi ile birlikte *Vekâyi* içerisinde kelimenin geçtiği örnek metinlere de yer verilerek bahse konu nesne adları bu makale çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bâbur'un Hatıratı, Çağatay Türkçesi, Mimari Terimler.*

Giriş

Türkler yerleşik hayat ile göçebe yaşam tarzını yüzyıllarca birlikte sürdürmüş ve hâlihazırda sürdürmekte olan bir millettir. Göktürkler, hatta Hunlardan beri Türklerin pek çoğunun yaşam biçiminin göçebelik olacağı muhakkak ise de alabildiğine uzun iç Asya topraklarının, tarım alanlarındaki yerleşik yaşam lehine farklılıklar bulundurduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçeklikle birlikte Türkler fethettikleri topraklara, daha çok da hâkimiyetlerini pekiştirmek adına, yerleşmiş ve bu sayede pek çok kültür ve medeniyetle kaynaşmış ve bu kaynaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak da- Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, Osmanlı, Timurlu, Çağatay, Bâbürlüler ve Anadolu-Türk Devletleri Dönemi-mimarilerinin oluşumu bir süreç dâhilinde tekâmül etmiştir. Uzun yıllar neticesinde oluşan bu tekâmülün mutlak bir sonucu olarak, birlikte yaşadıkları toplumların söz varlıklarından etkilenmişler ve bu etkilenme Hint, Afgan, Moğol, Arap ve İran toplumlarıyla iç içe olması dolayısıyla en çok da Çağatay sahasında Bâbürlüler döneminde kendisini hissettirmiştir.

"Bâbur'un Hatıratında Geçen 'Mimarlıkla İlgili' Bazı Terimler" adını taşıyan bu çalışmamızda W. M. Thackston'ın 1993 yılında yayınladığı *Baburnama* adlı eserinin indeksinde "Mimari Terimler" başlığı altında verdiği kelimeler (*alaçuḳ, aḳöy, ayvān, çadır, çārdara üy, ʿirḳ, īzāra, köşk, peşhāna, peşṭāḳ, raṣad, şāmiyāna, ṭāḳçe, töşekḫāna, tünglük, ḫargāh, ḫayma, yaḫdān, zīna*) üzerinde durulmuş, bu kelimelerin *Vekâyi* ve Çağatay sahası eser ve lügatlerinde ne şekilde geçtiği, hangi anlamlarda kullanıldığı, tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki durumlarının incelemesi ile birlikte *Vekâyi* içerisinde kelimenin geçtiği örnek metinlere de yer verilmek suretiyle bahse konu terimler bu makale çerçevesinde incelenmiştir.

alaçuḳ 'çadır'

Kelime *Bâburnâme*'de *alaçuḳ* 'çardak, çadır' şeklinde geçmektedir. Lutfî'nin *Gül ü Nevrûz'u* ile Nevâyî'nin *Fevâyidü'l Kiber* adlı eserlerinde kelime *alaçuḳ / alaçuġ* 'çadır; ev' (Orak, 1995 : 7; Kaya, 1989 : 748b) olarak verilmiştir. Çağatay sahası sözlüklerinden *Senglah*'ta *alaçuḳ* 'çadır' [ḫayma] (Clauson, 1960 : 49v1) şeklinde verilirken *Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*'de *alaçuḳ* kelimesi için 'Türkistanda ve Anadoluda kaba [ve] telik mesken ittihaz itdikleri kebitkeler [dükkânlar, odalar] ve obalar' (Şeyh Süleyman Efendi, 2003: 18a) biçiminde açıklanan kelime için *Dictionnaire turk-oriental*'de *alaçu = alaçuk / alaçuḳ* 'çadır' (Pavet De Courteille, 1972 : 29) şeklinde kayıt düşülmüştür.

Kelime tarihî Türk Lehçelerinde de görülmektedir: Eski Uygurcada *alaçu* 'alaçık' (Caferoğlu, 1968 : 10) olarak tanımlanmıştır. *Divan ü Lûgat'it Türk*'te *alaçu = alaçuk /alaçuḳ* 'çadır' (Atalay, 1943 : 18) biçiminde anlamlandırılırken Kıpçak sahası eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta kelime *alaçuḳ* 'çörden çöpten yapılan küçük adî çadır, kulübe, baraka, evcik' şeklinde aktarılmış ve *alaçu* maddesine gönderme yapılmıştır (Toparlı [v.d.], 2003: 6b). Eski Anadolu Türkçesi sahasında da yaşamakta olan kelime, bu metinlerde *alacuk,* (*alacık, alaçık, alaçuk*) 'göçebe çadırı' (Aksoy, D. Dilçin, 2009 : 83) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*'nde kelimeyi "…Türkîde bunlar salaş taʿbîr olunur, hulâsâsı aʿrâb tâ'ifesi kıldan müdevver kubbe tarzında ittihâz ederler ve baʿzen müstatîl olur. Ve deriden dahi düzerler, lisânımızda bunlara çadır taʿbîr olunur. Ve ağaçtan çattıklarına Türkmen lisânında *alaçık* taʿbîr olunur…" (Kâmûsu'l-Muhît, 2014 : 4961b) şeklinde açıklar.

alaçuk kelimesi günümüz Türk lehçelerinin çoğunda görülür: Bşk. *alasık*, Tat. *alaçık* (Ercilasun (vd.) I, 1992 : 110-111), Kzk. *laşık* (Oraltay (Vd.), 1984 : 190a), Krg. *alaçık* (Yuhadin, 1994 : 18b), Hak. *alaçıh / alaçık* (Arıkoğlu, 2005 : 34b) şeklinde yaşayan lehçelerde kelime görülmektedir.

Kelime hakkında çeşitli görüşler de söz konusudur: Radloff *alaçuḳ* kelimesini 'Türkistanda ve Anadoluda kaba delik mesken ittihaz itdikleri kebitkeler ve obalar' (Radloff, 1960 : 362b) şeklinde tanımlarken Nadelayev ve arkadaşları *Drevne Tyurskiy Slovar* adlı eserde *alaçu* kelimesi için шатер [şater] 'çadır' anlamını vermişlerdir (Nadelayev (vd.) : 1969 : 33). Diğer taraftan Räsänen kelimeyi *alaçu* 'zelt' maddesi altında inceleyerek kelimenin Osmanlı ve Çağatay dillerindeki biçimlerini gösterir; ancak kelime hakkında

fazlaca bir açıklama yapmaz (Räsänen, 1969: 15b). Clauson ise kelimeyi *ala:çu* 'çadır, kulübe, ağaç dallarından yapılmış kulübe' (Clauson, 1972: 129b) şeklinde tanımlayarak kelimenin ödünçlendiğini belirtir. Diğer taraftan Doerfer ise *alaçuk* biçiminin sonundaki *–A*'yı küçültme eki olarak değerlendirerek *-çu* veya *-açu* ekinin Türkçede kullanılmadığını göz önüne alıp *alaçu* biçiminin ölmüş bir dilden kalma bir kültür alıntısı olduğunu (Doerfer, 1965 : 519) dile getirir. Sevortyan'a göre *alacık ~ alaçık ~ alaçu* vb. biçimleri **alaŋ ~ *alağ~ *alav~ *ala* kökünden *çu* ve *- çık* ekleriyle kurulmuş küçültmelerdir. (131-132) Dankoff, kelimenin *alāçu* 'büyük çadır' [fāza, fusṭāṭ] (Dankoff-Kelly III, 1985 : 7) şekliyle kullanıldığını belirtmiştir.

Osmanlı sahasında, *Kâmûs-ı Türkî'*de, kelime için Tatar çadırına *alacık,* Türkmen çadırına *dirim*, halı ve kilimden yapılanına da *oba* denilir' [Fa. Çetr çadırdan me'hûzdur.] (Sâmî, 2010: 187b) şeklinde açıklama yapılmıştır.

Hasan Eren *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* adlı eserinde *alaçık* kelimesini 'çalı çırpıdan yapılmış kulübe' şeklinde ifadelendirmiş ve kelimenin ağızlarda yaygın olarak kullanıldığını söyledikten sonra da kelimenin Türkçeden Arapça, Farsça, Moğolca ve Rusça gibi dillere geçtiğini belirtmiş ve kelimenin Kafkas dillerinde de yaygın olarak kullanıldığını fakat bu kelimenin kökeninin bilinmediği hususunu da kaydetmiştir (Eren, 1999 : 7b). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi* adlı eserde Andreas Tietze *alaçık* kelimesi için diğer araştırıcılardan biraz farklı olarak 'göçebe çadırı' (Tietze, 2002 : 138) karşılığını vermiş ve kelimenin etimolojisiyle ilgili olarak da Clauson'a gönderme yapmıştır.

*Derleme Sözlüğü'*de kelimeye *alaçıḫ* [alacık-1] *alacık,* [*alaçıḫ, alacuk-1,2; alaçak, alaççık, alaçığ, alaçık-1-alaçik, alaçuḫ, alaçuk, alançık, alapçık, alavçuk, alaycık, alayçık, alecük, aleçik, alençik, alevçik, aleyçik-1,alıcık*] şekilleriyle yer almış ve '1. Üzeri dal ve hasırla örtülü çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak. 2. Çul veya keçeden yapılan çadır, 3. Göçebe çadırlarının üzerine konan eğri ağaç, eğilmesi kolay ağaç sürgünü, 4. Bostan korkuluğu, 5. Ormandaki küçük düzlük, ağaçsız alan, 6. Vücuttaki çok küçük leke, (DS I,1968 : 178b) biçimlerinde tanımlanmıştır. Son olarak Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'te*alaçık* maddesi için 'üzeri dal ve hasırla örtülmüş kulübe, çardak; keçeden yapılmış çadır' (Parlatır (vd.) 1998: 71b) kaydı düşülmüştür.

Manga har yurtta alaçuḳ yasar ėdiler. Alaçuḳda olturur ėdim.
"Bana her yurtta [yerde] bir çadır yaparlar [ve ben de bu] çadırda otururdum".
(Vek: 120a)

aḳ öy 'keçe kaplı kafes biçimli çadır'

Kelime *Bâburnâme*'de *aḳ öy* felt-covered trellis tent 'kafes biçimindeki dallara keçe giydirilerek yapılan çadır' şeklinde geçmektedir. Kelime Çağatay Türkçesi eserlerinden *Fevâyidü'l Kiber'*de *aḳ öy* 'çadır' (Kaya, 1989 : 1160a), Gedâî'nin bilinen tek eseri olan divanında *aḳ ev* 'beyaz çadır' (Eckmann 1971: 265) şeklinde görülmektedir. Çağatay sözlüklerinden *Abuşka*'da kelime *aġ öy* [<< *āḳ ev*] Maʿnā-yı Türkīsi 'aġ ev' dėmekdür. Ḫayme ve ḫargāha ıṭlāḳ olunur.' biçiminde açıkladıktan sonra *aḳ öy* kelimesine gönderme yapılmış ve [<< *āḳ ev*] '*Çadır maʿnāsınadur*' (Kaçalin, 2011 : 130: [101]-131: [104]) şeklinde izah edilmiştir.

Lugât-ı Çağatay ve Türkî ʿOsmanî'de *aġ öy / aḳ öy* 'alaçuḳ, āsyā-yı vusṭīda kabailiŋ iskān itdikleri bir nevʿ çadırlar yaʿni kibitḳa' (Şeyh Süleyman Efendi, 2003 : 14b), *Dictionnaire Turk-Oriental*'de *aġ öy*, *aḳ öy* 'çadır, ince dallardan [yapılmış] çadır' (Pavet De Courteille, 1972 : 24), *Muhakemet-ül Lûgateyn*'de *aḳ öy* 'ak (keçeli) ev, yurt (Barutçu Özönder, 2011:57) şeklinde lügatlerde izah edilmiştir.

I. Kunos, kelimeyi *agevi* (akevi) : *alaçuk*, asija-i vustada kabailin iskjan etdikleri bir nevi çadırlar' (Kunos, 1902 : 5) şeklinde nakletmiştir. Beveridge, *Bābur-Nāma: Memoirs of Bābur* adlı çalışmasında kelimeyi *ālāçhuḳ* a tent of flexible poles, covered with felt, may be the *khargāh* (kibitka); Persian *chādar* seems to represent Turkī *āḳ awī*, white house. 'Esnek direklerden oluşan bir çadır, keçeyle kaplı, belki *khargāh*; Farsça *chādar*, Turkī'de *āḳ evi* temsil ediyor gibi görünüyor' (Beveridge, 1970 : 188) şeklinde kelimeyi açıklamıştır. Son olarak Mesut Şen hazırlamış olduğu doktora tezinde kelimeyi, diğer kaynaklardan farklı

olarak kelimeyi *aḳ öy* ‘hükümdar çadırı. Kır. *ak üy* ‘zengin muhteşem oba’ (Şen, 1993 : A.diz.13) olarak nakletmiştir.

Bu maṣlaḥat üçün şahrnıng ortasıda Uluġ bėg Mīrzānıng madrasasınıng tamınıng üstide ***aḳ öy*** *tikip olturdum.*
“Bu iş için şehrin ortasında Uluğ Bey Mirza’nın medresesinin damı üzerine bir ak çadır kurdurarak oturdum”. (Vek: 91b)

ayvān ‘revak’
Kelime *Bâburnâme*’de *ayvān* revak’ şeklinde geçmektedir. *Steingass*’ta kelime *ayvān* a sofa; a portico, open gallery, verandah, balcony on the top of the house, fort he benefit of the prospect and fresh air; a place ‘sedir; revak, açık galeri, evin önündeki bazen çatılı platform, evin üstünde bulunan balkon, geniş manzara ve temiz havadan faydalanmak için bir yer’ (Steingass, 1970 : 134a) şeklinde açıklarken *Burhân-ı Katı*’da, Steingass’ın çalışmasından farklı olarak, kelime başındaki *a* sesi incelerek *e* sesine değişmiş şekliyle *eyvān* ‘Keyvan vezninde. Maruftur sofa ve kemer manasınadır’ (Âsım, 2009 : 235a) biçiminde nakledilmiştir.

Osmanlı sahasında *Kâmûs-ı Türkî’*de kelime *eyvān Fa.* 1. Köşk, kasr. 2. Büyük sale, salon, divan (Sâmî, 2010 : 322b) olarak kaydedilmiştir. Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*’te kelime için *ayvan is. Far. eyvān* ‘Teras, sundurma; bir tarafı dışarıya açık olan oda’ (Parlatır (vd.), 1998 : 181b) kaydı düşülmüştür.

*Yoḳḳarıḳı āşyānının tört ṭarafı ayvān dur, sütūnları taş*dın. Ortasıda çārdara üydür. Bu ‘imāret kürsīsini tamām taştın farş ḳılıpturlar.*

“Üst katın dört tarafı revak olup, sütunları taştır. Ortasında dört köşeli bir oda vardır. Binanın kürsüsünü baştanbaşa taşlar ile döşemişlerdir.” (Vek: 47a)

çadır ‘çadır’
Kelime *Bâburnâme*’de *çadır* ‘çadır’ şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi eserlerinden *Mahbûbü’l Kulûb* ve *Gül ü Nevruz*’da *çadır / çādır* ‘çadır’, (Kargı Ölmez, 1993: 419b; Orak, 1995 : 46) olarak görülen kelime; Çağatay sahası sözlüklerinden *Dictionnaire turk-oriental*’de *çadır* ‘çadır, otağ’ (Pavet De Courteille, 1972 : 274) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.
Kelime tarihî Türk Lehçelerinde de görülmektedir: Kıpçak sahası eserlerinden *Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye* adlı Kıpçak lügatinde *çādır Far. ‘çadır’ krş. çādur, çatır* biçiminde görülmektedir (Toparlı, [v.d.] 2003 : 45a). Steingass, kelimeyi *çādar* a tent, pavilion; a mantle, scarf; a veil; a sheet; a shroud, winding sheet; a table-cloth ‘çadır, otağ; örtü, eşarp; peçe; çarşaf; kefen; masa örtüsü’ (Steingass, 1970 : 383b) şeklinde aktarırken Osmanlı sahasında, *Kâmûs-ı Türkî’*de, *çadır* ‘göçebelerin hânesi makamında olup ordugâhlarda askerlerin bekçi ve korucu gibi adamların dahi muvakkat ikâmetgâhı ki kalın bezden yâhut keçe veya deriden olup ekseriya mahrûtiyyü’ş-şekl ve bazen mustatîl olur ve bir direkle kurulup etekleri ip parçalarıyla kazıklara bağlanır. Oba, hayme, hargâh, çetr: ‘*çadır kurmak; çadırda yatmak*’ envâı olup, en büyüğüne *otak* ve küçüğüne *çerge* derler. Tatar çadırına *alacık,* Türkmen çadırına *dirim*, halı ve kilimden yapılanına da *oba* denilir’ [Fa. Çetr çadırdan me’hûzdur.] (Sâmî, 2010: 187b) şeklinde kelime izah edilmiştir.
çadır kelimesi günümüz Türk lehçelerinin çoğunda görülür: Az. *çadır*, Tat. *çatır*, Kzk. *şatır*, Krg. *çatır*, Özb. *çàdir*, Trkm. *çadır,* Uyg. *çedir* (Ercilasun (vd.) I, 1992 : 110-111), Krçy-Mlk. *çatır* (Tavkul, 2000 : 171a) şeklinde yaşayan lehçelerde kelime görülmektedir.
Son olarak *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*’te *çadır* ‘1. *isim* Keçe, deri, kıl dokuma, sık dokunmuş kalın bez veya plastik maddelerden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak, çerge, oba, otağ. 2. Gölgelik olarak kullanılan tente veya şemsiye’(Parlatır (vd.), 1998 : 420a) şeklinde kaydedilmiştir.

Baʿzı çadır u kilīm u partal dėk nėmeleri çėrig ėlige tüşti.
"Bazı çadır ve kilim ve *partal* gibi şeyleri asker eline geçti." (Vek: 69b)

Uşbu aḫşam tarāvīhdın songra bir pās bėş garī bolup ėdi kim bişkāl bulutları ḳaplanıp bir zamānnıng içide andaḳ ṭūfān bolup ḳatıġ yėl ḳoptı kim yıḳılmaġan çadır kam ḳaldı."*

"O akşam teravihten sonra, ilk pastan beş geri olmuştu; mevsim yağmuru bulutları boşanıp, bir anda öyle tufan oldu ve öyle müthiş bir fırtına koptu ki, yıkılmamış hemen hiçbir çadır kalmadı." (Vek: 376b)

çārdara üy 'büyük çadır /otağ'
Kelime *Bâburnâme*'de *çārdara üy* {(*xāna-i*) *çārdara*}pavilion 'büyük çadır/otağ' şeklinde geçmektedir. Steingass, kelime için *chār,* (contracted from *chahār*) '*chahār* dan kısalmıştır', Four 'dört'; *chār daur* (*dar chār daur*), From four sides 'dört taraftan', from every side 'her taraftan', completely 'tamamıyla' (Steingass, 1970 : 384a) şeklinde kelimeyi anlamlandırmıştır.
Arat, *Vekayi, Babur'un Hâtıratı* adlı çalışmasında kelimeye 'dört köşeli bir oda' karşılığı verirken diğer bir saha araştırıcısı olan Mesut Şen de *Bâburname* üzerine hazırlamış olduğu doktora tezinde kelimeye *çār-dara Far.* 'dört kapılı oda' (?) (Şen, 1993 : 162b) kaydını düşmüştür.

*Yoḳḳarıḳı āşyānının tört ṭarafı ayvān dur, sütūnları taş*dın. Ortasıda çārdara üydür. Bu ʿimāret kürsīsini tamām taştın farş ḳılıpturlar.*
"üst katın dört tarafı revak olup, sütunları taştır. Ortasında dört köşeli bir oda [biçiminde]otağ vardır. Binanın kürsüsünü baştanbaşa taşlar ile döşemişlerdir". (Vek: 47a)

ʿirḳ 'yüksek platform, kürsü'
Kelime *Bâburnâme*'de *ʿirḳ* dais, elevated platform 'yüksek platform, kürsü' olarak geçmektedir. *Steingass* kelimeye dair *ʿirḳ*, Root of a tree; origin, stock; prolific breed; a vein, an artery; milk; a steep mountain difficult to ascend; a small mountain; a high place; salt and barren ground; saltish ground producing the tamarisk 'bir ağacın kökü; köken, stok; üretken cins; bir damar, bir arter; süt; tırmanması zor sarp bir dağ; küçük bir dağ; yüksek bir yer; tuz ve çorak zemin; ılgın üreten tuzlu zemin' şeklinde pek çok açıklamada bulunmuş, onun yapmış olduğu açıklamalar ışığında kelimenin, *Bâburnâme*'deki metne de uygun düşecek şekilde, *ʿirḳ* a high place 'yüksek bir yer' (Steingass 1970 : 844b) şekliyle kabul görmesi doğru olacaktır.

Badiʿuzzamān Mirza'nıng dīvānḫāna üyige yettük. Muḳarrar andaḳ edi kim men üydin kirgeç yükünge men. Badiʿuzzamān Mirza ḳopup ʿirḳḳa kelgey, daġı körüşülgey men.

"Bediüzzaman Mirza'nın divan çadırına ulaştık. Kararlaştırıldığına göre, ben çadıra girince tazimle eğilecektim ve Bediüzzaman Mirza biraz yavaşça yerinden kalkıp, ırka[makama] gelecek ve sonra görüşülecekti." (Vek: 186a)

īzāra 'Kürsü taşı, lambri [duvar kaplaması]'
Kelime *Bâburnâme*'de *īzāra,* dado 'bir sütun için kürsü taşı; oda duvarının süslü alt kısmı' şeklinde geçmektedir. Bu kelimeye dair Steingass, *īzāra* 'a screen, low wall before a hause; any support for ones's back when sitting down. Bir pencere, evin önündeki alçak duvar; kişinin otururken sırtına yapılan herhangi bir destek' (Steingass 1970: 130a) biçiminde kelimeyi açıklamıştır. Beveridge, *Bābur-Nāma: Memoirs of Bābur* adlı çalışmasında kelimeye dair Steingass'la biraz benzer şekilde any support for the back in sitting, a low wall in front of a house. Perhaps a dado. 'kişinin otururken sırtına yapılan herhangi bir destek, evin önündeki alçak duvar. Belki bir 'bir sütun için kürsü taşı; oda duvarının süslü alt kısmı' (Beveridge, 1970

: 80) şeklinde kelimeyi izah etmiştir. Son olarak Mesut Şen, *Bâburname* üzerine hazırlamış olduğu doktora tezinde kelimeyi *ẖzāra* Far. Kürsü taşı, kaide (Sütun, heykel v.s. için) (Şen, 1993 : 318a) olarak kaydetmiştir.

Uşbu bāġçede yana bir çārdara salıptur, ẖzārası tamām çīnī Çīnīẖāne derler

"Bu bahçede yine bir dört köşeli oda [daha] yaptırmıştır. Duvarları tamamiyle çini [ile kaplı olduğundan] buna çinihane derler." (Vek: 47b)

Jalya 'kafes[dekoratif örgülü]paravan'
Kelime *Bâburnâme*'de *Jalya* (<H *jālī*) lattice screen 'kafes[dekoratif örgülü]paravan' şeklinde geçmektedir.
Kelime *A New Hindustani-English Dictionary* adlı *sözlük*te *jālī* network; latticework 'ağ örgüsü; kafes desenli yapı' (Fallon, 1879 : 464b) şeklinde açıklanmıştır.
Mesut Şen, hazırlamış olduğu doktora tezinde kelimeyi *cılıya* (?) 'çatı' (Şen, 1993 : A.diz.154) şeklinde belirterek *çılıya* maddesine gönderme yapmıştır. O, diğer taraftan da Beveridge'nin kelimeyi sort of platform 'bir tür platform' şeklinde belirttiğini naklettikten sonra Reşit Rahmeti Arat'ın kelimeyi Beveridge'den farklı olarak *çılıya* 'çatı' biçiminde verdiğini ilgili maddede kaydetmiş ve Clauson'un *Senglah*'ındaki *ciliye*: '*ṭavḳ-ı ḳarabuġra.*' Krş. cılıya (Şen, 1993 : A.diz.171) maddesine de gönderme yapmıştır.

Songra maʿlūm boldu kim mucāvirlarnıng tazvīrı egendür. Ḳabrnıng üstige bir jalya yasapturlar. Har zamān jalyaġa yetedürler. Jalya tepregeç ḳabr tepretken dek maḥsūs boladur, neçük kim kemege kirmegen el kemege kirgeç sāḥil mutaḥarrik maḥsūs bolur. Buyurdum kim mujāvirlar jalyadın yıraḳ turdılar. Her neçe ṣalavāt ayttılar, ḳabrda ḥarakatî maḥsus bolmadı. Buyurdum jalyanı buzup ḳabrnıng üstide gumbad kıldılar.

"Sonra anlaşıldı ki, bu Mücâvirlerin [Mücâvir: Bir tekke, türbe veya mâbet yakınındaki bir yerde kendini ibâdete vererek dünyâdan el etek çeken, uzlete çekilen, îtikâfa giren kimse] bir hilesi imiş. Kabrinin üzerine bir kafes [örgülü] bölme yapmışlar; kafes [örgülü] bölmeye dokununca sallanıyor ve bölme sallanınca, kabir hareket ediyormuş gibi hissediliyor; nasıl ki, gemiye hiç binmemiş olan kimse gemiye binince, sahilin hareket ettiğini hisseder. Mücâvirlerin kafes [örgülü] bölmeden uzak durmalarını emrettim. Birkaç salavat okudular, fakat kabirde hiçbir hareket hissedilmedi. kafes [örgülü] bölmeyi bozup kabrin üzerine künbed yapılmasını buyurdum." (Vek: 138b)

köşk 'köşk'
Kelime *Bâburnâme*'de *köşk* pavilion 'büyük çadır, köşk' olarak verilmiştir. *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk* ve *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-lugâti't-Türkiyye* gibi Kıpçak sahası eserlerinde kelime *köşk Far.* 'köşk, saray' şeklinde ifadelendirilerek *keşk* kelimesine gönderme yapılmıştır (Toparlı (vd.), 2003 : 160a). Diğer bir taraftan Muallim Naci, *Lügât-i Nâcî*'de kelimeyi köşk *Far*. 'maruf kasır. Bu kelimenin Türkçeden alınmış olduğu zannolunur' (Kartal, 2009 : 338b) şeklinde açıklarken Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*'de kelimeyi 'yüksek çardak gibi binâ, kule: yangın köşkü 2. mürtefiʿ ve nezaretli tenezzüh odası, kule, cihân-nümâ. 3. Bağ ve bahçe içinde yazlık ikâmet-gâh, kasr' (Sâmî, 2011: 925b) biçiminde izah etmiştir.
Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'te kelime için *köşk* [Kuşk] *Farsça* 'bahçe içinde yapılmış süslü ev, kasır' (Parlatır (vd.) 1998: 1387b) kaydı düşülmüştür.

Samarḳandnıng ergide Tėmür Bėg bir uluġ köşk salıptur, tört āṣyānlıġ. Kök Sarayġa maşhūrdur.
"Timur Bey Semerkant erkinde Kök Saray diye meşhur olan dört katlı büyük bir köşk yaptırmıştır."
(Vek: 45b)

peşẖāna ‘güneşlik’
Kelime *Bâburnâme*’de *peşẖāna* awning or vestibule, entryway into a tent or bulding ‘tente ya da güneşlik, sayvan veya giriş, antre, bir çadır veya binaya giriş yeri’ şeklinde zikredilmiştir.
Steingass kelimeye dair A hair tent to keep off gnats; a mosquito-curtain ‘sineklerden koruyan kıl çadır; sivrisinek perdesi, cibinlik’ (Steingass, 1970 : 252b) karşılığını vermiştir.
Beveridge, *Bābur-Nāma: Memoirs of Bābur* adlı çalışmasının üç numaralı indeksinde *tents* ‘çadırlar’ maddesinde aynı anlama gelen değişik kelimeleri sıralamış ve *pesh-khāna / peş-ẖāna* kelimesini de yine *tents* ‘çadırlar’ maddesinde zikretmiştir (Beveridge, 1970 : 867b).

Ḫargāhnı pėşẖāna bile oḳ mėning başımġa yıḳtı. Ḫargāh tünglüki rėza-rėza boldı. Tėngri saḫladı.
“Çadırı güneşliğiyle birlikte başıma yıktı. Çadırın duman bacası parça parça oldu. Allah [beni] korudu.” (Vek: 376b)

Peşṭāḳ ‘kubbeli revak’
Kelime *Bâburnâme*’de *peşṭāḳ* archway ‘kemerli giriş, kemerli geçit’ şeklinde geçmektedir. Kelime *Steingass*’ta *peşṭāḳ* portico, hall, anteroom ‘revak, büyük salon, içinden başka odaya geçilen oda, bekleme salonu’ (Steingass 1970 : 267a) biçiminde verilmiştir.

Özige dīvān olturur üçün bir uluġ pėşṭāḳ ve yana ong yanıda ve sol yanıda tovaçı bėgleri bile dīvān bėgleri olturup dīvān sorar üçün iki kiçikrek pėşṭāḳ ḳılıptur.

“Kendisine divan yapmak için büyük bir kubbeli revak ve her iki yanına tovaçı beyleri ile divan beylerinin oturup divan yapmaları için [de] biraz küçük iki kubbeli revak yaptırmıştır.” (Vek: 49a)

raṣad ‘rasathane, gözlemevi’
Kelime *Bâburnâme*’de *raṣad* observatory ‘gözlemevi, rasathane’ olarak geçmektedir.
Çağatay sahası eserlerinden *Sekkâki Divanı*’nda kelime *raṣad* Ar. ‘gözleme, ölçme’ (Eraslan, 1999 : 557b) şeklinde zikredilirken *Steingass*’ta *raṣād* an observatory ‘rasathane’ (Steingass 1970: 578b) olarak aktarılmıştır. Son olarak *El-Mevarid* adlı lügatte kelime *rasade* ‘bir şeyi gözetlemek’ (Sarı, 1982 : 610b) şeklinde ifade edilmiştir.

Yana ʿālīʿimāratî Püşte-i Kohak dāmeneside raṣad dur kim zīc bitimekning āletidür.

“Yine [yaptırdığı diğer] büyük imareti de Kühek Tepesinin kenarında Zic yazma aleti [olan] rasathanedir.” (Vek: 46b)

ṣāmiyāna ‘gölgelik/tente’
Kelime *Bâburnâme*’de *ṣāmiyāna* canopy ‘gölgelik’ şeklinde belirtilmiştir. *Steingass* da kelimeyi *Baburname*’deki anlamıyla verdikten sonra da anlamı daha da açmak suretiyle çeşitlendirmiş ve *ṣāmiyāna* a parasol, umbrella, canopy. ‘güneşlik, şemsiye, gölgelik’ (Steingass 1970 : 725b) biçiminde açıklamıştır.

Bir yėrde ṣāmiyānalar tikip Uluġ Ḫan olturdı.

“Bir yere gölgelikler dikip Ulu Han oturdu.” (Vek: 103a)

Ṣah Bėg ve Muḳīm Ḳandahār tagınıng mėn taş ʿimāret ḳazdurġan tumşuḳınıng alıda ṣāmiyāna tikip olturup ėdiler.
“Şah Bey ile Mukim Kandahar dağının ben bir taş imaret kazdırdığım tümseğin önünde gölgelik dikip oturmuşlardı.” (Vek: 208b)

ṭāḳçe ‘mihrab biçiminde oyulmuş pencere’
Kelime *Bâburnâme*’de *ṭāḳça* recess, niche ‘duvardaki oyuk’ şeklinde geçmektedir. Kelime Çağatay sahası eserlerinden *Mahbûbü'l Kulûb*’de *tāḳçe* A.F. ‘küçük pencere’ (Kargı Ölmez 1993: 546b); *Steingass’*ta *ṭāḳça* a little window; a niche ‘küçük bir pencere; duvara açılan oyuk’ (Steingass 1970 : 806b) şeklinde açıklanmıştır.

*Yana sorun ėli olturur üçün bu dīvānḫānening her dilʿıda kiçik kiçik ṭāḳçe***ler** *ḳılıptur.*

“Yine sorunu [olan kişilerin] oturması için bu divanhanenin her tarafına küçük küçük [mihrab biçiminde oyulmuş] pencere inşa ettirmiştir.” (Vek: 49a)

taḫt ‘taht’
Kelime *Bâburnâme*’de *taḫt* ‘taht’ şeklinde geçmektedir. Çağatay sahası eserlerinden *Sebʿa-yi Seyyâre* ve *Mahbûbü'l Kulûb*’da kelime *Far*. *taḫt* ‘taht’ (Tural, 1993 : 775), (Kargı Ölmez 1993 : 104b) olarak görülmektedir.
Kelime tarihî Türk Lehçelerinde de görülmektedir: *Gülistan Tercümesi, El-İdrâk Haşiyesi, İrşâdü’l-Mülûk Ve’s-Selâtîn, Kitâb Fi’1-Fıkh* gibi Kıpçak sahası eserlerinde *taḫt Far*. ‘taht, hükümdarlık makamı’ (Toparlı [v.d.], 2003 : 258b) olarak anlamlandırılmıştır.
*Steingass’*ta kelime için *taḫt* a royal throne, chair of state... ‘Kral koltuğu, makam koltuğu’ (Steingass, 1970 : 286b) kaydı düşmüştür.
Günümüz Türk lehçelerinin çoğunda *taḫt* kelimesi görülür: Az. *taḫt*, Bşk. *täḫit,* Tat. *taḫit*, Kzk. *tak*, Krg. *tak*, Özb. *taḫt,* Trkm. *tağt,* Uyg. *täḫt* (Ercilasun (vd.) I, 1992 : 838-839), Krç-Mlk. *tahta* (Tavkul, 2000 : 371a) biçimlerinde yaşayan lehçelerde kelime görülmektedir.
Türkçe Sözlük’te kelime için *taht is*. *Far*. *taḫt* ‘Hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk’ (Parlatır (vd.), 1998 : 2116a) kaydı düşülmüştür.

Anda bir uluġ ayvān ʿimārat ḳılıptur. Ayvānnıng içide bir uluġ taş taḫt ḳoyuptur
“Burada da büyük bir köşk inşa ettirmiş ve bunun içine, taht olarak, büyük bir taş koydurmuştur.” (Vek: 47a)
“Abdullah Mīrzā, kim Uluġ bėg Mīrzānıng küyewi ėdi, taḫtḳa olturdı.
“Uluğ Bey Mirza’nın damadı Abdullah Mirza tahta geçti.” (Vek: 50b)

töşekḫāna ‘dokuma kumaş depolama çadırı’
Kelime *Bâburnâme*’de *töşekḫāna* textile storage tent/hause ‘dokuma kumaş depolama çadırı’ şeklinde verilmiştir. *Töşek* ve *ḫāna* kelimelerinin birleşiminden meydana gelen kelime *Bedâyiʿu’l-Vasat, Gül ü Nevruz* ve *Sebʿa-yi Seyyâre* gibi Çağatay sahası eserlerinde *töşek* ‘döşek, yatak’ (Türkay 1989: 890b, Orak 1995: 221, Tural 1993: 794) şeklinde kaydedilmiştir. *Ḫāna* kelimesi *Mahbûbü'l Kulûb, Bedâyiʿu’l-Vasat, Fevâyidü’l Kiber* gibi Çağatay sahası eserlerinde ‘ev’ anlamına anlamına gelmektedir (Kargı Ölmez 1993: 445a, Türkay 1988 718b, Kaya 1989: 929a). *Steingass*’ta *ḫāna* ‘ev, mesken, konut; çadır, büyük çadır; hazne; çekmece, bölme, hücre’ (Steingass 1998: 444a) şeklinde verilmiştir. Bütün bu açıklamalardan sonra *töşekhane* ‘yatak çadırı/yatakhane’ anlamıyla kullanılmış olmalıdır. Kelime Çağatay sözlüklerinden *Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*’de *töşekḫāna* ‘sandık odası; gencīne; esbab odası; mehterhane; emrâv u kelânk; hılʿat-ḫānesi ve serpâ yeri; boġçaḫāna ve câme-ḫâb’ (Şeyh Süleyman, 2003 : 119b), *Dictionnaire turk-oriental*’de *töşek ḫāna* ‘halı ve battaniyeleri çadırda veya odada muhafaza etmek’ (Pavet De Courteille, 1972: 234) şeklinde anlamlandırılmıştır.

Kelime *töşek* şekliyle tarihî Türk Lehçelerinde de görülmektedir: Eski Uygurcada *töşäk* ‘döşek, yastık’ (Caferoğlu, 1968 : 250), *Kutadgu Bilig*’de *töşek* ‘döşek’ (Arat, 2006 : 1251b), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*’nde *töşek* ‘döşek’ (Atalay, 1943 : 647), *İbni-Mühennâ Lûgati*’nde töşek ‘döşek’ (Battal, 1997 : 75b), *Codex Cumanicus, Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye, Gülistan Tercümesi, İrşâdü’l-Mülûk Ve’s-Selâtîn, El-Kavânînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemi ve Mugalî ve Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-lugâti't-Türkiyye* gibi Kıpçak sahası eser ve lügatlerinde kelime *töşek* ‘döşek, ‘yatak’ (Toparlı (vd.), 2003 : 282b) şekliyle verilmiştir. Osmanlı Sahasında kelime *Kâmûs-ı Türkî*’de döşek 1. Yatak 2. Pamuklu yumuşak şilteninin altına serilen yünle dolu kaba şilte. 3. *bh.* Iskarmozların nihayet-i süflasını teşkil eden yarım döşekleri omurgaya rap için omurganın üzerine aykırı vazolunan ağaçlar (Sâmî, 2010 : 271b) şeklinde zikredilmiştir.

Günümüz Türk Lehçelerinde de kelimeye rastlanmaktadır Az. *döşäk,* Bşk. *tüşäk, yastık,* Kzk. *tösek,*-Kırg. *töşök* Özb. *töşäk,* Tat. *tüşäk, yastık* Tkm. *düşekçe* Uyg. *çüşäk* (Ercilasun (v.d.) I, 1991: 188-189); Krç*y*, Mlk. *töşek* (Tavkul, 2000: 407b) Tel. *töjök* (Sırkaşeva (v.d.), 2000 : 117) şeklinde yaşayan lehçelerde kelime görülmektedir.

Kelime kökeni hakkında değişik görüşler söz konusudur. Radloff kelimeyi *töşäk* [Dsch. Tar. Krm.]‘yatak, şilte’ (Radloff III, 1960: 1268) şeklinde vermiştir. Räsänen kelimeyi *töşäk* ‘yatak, döşek; yastık, minder’ şeklinde vererek Çağtaycada kelimenin *töşäk*, Osmanlıcada *döşek*, Balkarcada *töşek* ‘şilte, yatak’ Karaçaycada *tüşek* ‘yatak altı’, Kazak, Tobol. *tüşek* (>ostj. *tüsäk*; Çuvaşçada *tüşäk* (Räsänen, 1969: 495b) şeklinde olduğunu belirtmiştir. Clauson, kelimeyi *töşe:k* (d-) isim *töşe:*-[mek den]; ‘döşek, yatak’ şeklinde vermiş ve yaşayan modern dillerde kelimenin *töşe*- şeklinde görüldüğünü söylemiş, kelimenin Türkçeden Farsça ve diğer dillere de geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca, kelime Hakanî dilinde *töşek al-firās* ‘döşek’, Kâşgarî’de (töşe:-), *İbni- Mühennâ*’da *al-firās dö:şek*; Çağataycada *töşek,* Harezm dilinde *töşek* ‘yatak’ Kumancada töşek ‘döşek, yatak’ Kıpçakçada *al-ṭarrāḫa* ‘döşek’ *töşek* (Clauson, 1972 : 563) şeklinde yorumlamıştır. Dankoff, kelimeyi *töşä-* ‘yayılmış döşek veya yatak’ [faraşa]) şeklinde açıklayarak kelimeyi *töşäk, töşäk* [firâş]’ şeklinde izah eder (Dankoff-Kelly III, 1985: 198). Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelimeyi *döşek* ‘döşek’ =OT. *töşek <tö:ş+(e)k* (Gülensoy I, 2007 : 304b) şeklinde açıklamıştır. *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı* adlı eserde kelime *töşek* ‘döşek, yatak’, töşekçi ‘döşekçi’ < töşe- ‘döşemek’ (Taş, 2009 : 143) şeklinde yorumlanmıştır.

*Derleme Sözlüğü’*de *döşek* 1. [döşeme] 2. Çarığın içine konulan keçe ya da bez parçası. (II) döşek [döşşek] 3. Döğülmek için harman yerine serilen ekin sapları. 4. Çok düz ve taşsız tarla. 5. Değirmen taşının tabanını meydana getiren yuvarlak taş. (V) 6. Döşeme tahtası; kağnının yük konulan tahta kısmı. 7. Arabanın ön ve arka tekerlekleri üzerine konulan tahta, arabanın ön ve arka yastıkları. 8. Kalafatçılıkta bir teknenin, bir yapının alt tarafına ve omurgaya bağlanan eğri ağaçlar. 9. Karada ve suda kereste taşımak için yapılan yol. 10. [döşşek] Az miktarda yağan ilk kar. (DS IV, 1969 : 1589) şeklinde açıklanmıştır.

Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*’te *döşek* ‘yatak; gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci; *hlk.* dövülmek üzere harman yerine serilen ekin sapları’ (Parlatır (vd.), 1998 : 636b) biçiminde kaydedilmiştir.

İki garīdın song taskīn taptı. Töşekḫāna çadırını tiktürüp şamʿ yaḳturup maşaḳḳat bile ot yandurup tang atḳunça uyuḫlamay avrāḳ u aczānıng ḳurutmaḳıġa maşġul ėdük.*

“İki geri sonra yağmur dindi. Döşekhane çadırını kurdurup, mum getirtip ve meşakkatle ateş yakarak, sabaha kadar uyumadan, kağıtları ve kitapları kurutmakla meşgul olduk.” (Vek: 376b)

tünglük ‘duman bacası’
Kelime *Bâburnâme*’de *tünglük* smoke vent ‘duman bacası’ şeklinde geçmektedir. *Badâyiʿu’l-Vasat ve Gedâyî Dîvânı*’nı gibi Çağatay sahası eserlerinde *tüŋlük* ‘baca; duman deliği’ (Türkay, 1988 : 893b; Eckmann, 1971: 391) olarak açıklanmıştır. Çağatay sözlüklerinden *Abuşka*’da *tüŋlük* [< *tüŋ+lük*] ‘ṣaḥrānişīnlerüŋ ḫargāhlarınuŋ depesinde olan revzenine derler, ki ṣovuḳda ve yaġmurda örterler ve od yanduḳda tütün ṭaşra çıḳsın deyü açarlar’ (Kaçalin, 2011 : 497), *Lugât-ı Çağatay ve Türkî ʿOsmanî*’de *tüŋlük* ‘ḫayme başı ṭarafında dumanı ḫār[i]ce çekmek üzre açılan ravzana ve tümlük’ (Şeyh Süleyman Efendi, 2003 : 128b), *Dictionnaire turk-oriental*’de *tüñlük* ‘çadırın üst kısmını açarak dumanın çıkmasını sağlamak’(Courteille, 1972 : 248), *Muhakemet-ül Lûgateyn*’de *tünglük* ‘ak öy parçalarından; yurt’un duman deliği, yurt’un çatı penceresi’ (Barutçu Özönder, 2011: 60) şeklinde kelime ilgili lügatlerde zikredilmiştir.
Tarihî Türk Lehçelerinde de kelimeye rastlanmaktadır: *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde kelime *tünlük* ‘pencere’ (Caferoğlu, 1968 : 258); *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*’nde *tünglük* ‘pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler’ (Atalay, 1943 : 671); *İrşâdü’l-Mülûk Ve’s-Selâtîn, Kitâbü’l-İdrâk li-lisâni’l-Etrâk, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-lugâti't-Türkiyye* gibi Kıpçak sahası eser ve lügatlerinde *tünlük* / *tüñlük* ‘pencere, kafes’ (Toparlı (vd.), 2003 : 287b) şeklinde açıklanmıştır.
Kelime hakkında çeşitli görüşler söz konusudur. Clauson kelimeye dair şu açıklamaları yapmıştır: *tünlük* ‘çadırın duman deliği, pencere ile aynı anlamdadır. *tugü:nük* kelimenin hangisinin daha eski olduğu morfolojik bakımdan belirsizdir. *Tügü:nük* kuzey-doğu dil grubunda varlığını sürdürür. *tündük / tünnük* şekillerindeki gibi. Güney-Doğu dil grubu Tarançi diyalekti *tüŋnik* Türki *tüŋlük*; Kuzey-Orta Dil Grubu Kırgızcada *tündük*; Kzakçada *tündik*; Farsça ve diğer başka yabancı dillere de geçmiştir. Çince Uygurca Sözlükte *tüŋlük* ‘pencere’. Hak. *tüŋlük* a*l-kuwwa* ‘çatı penceresi’. *İbni Mühennada (?) rawzana* ‘çatı penceresi’ *tü:ŋlü:k* Çağtayca ardından gelen *tüŋlük* ‘göçebe çadırının en üstündeki pencere (*rawzmm*). Ateş yaktıklarında dumanı dışarı çıkarmak için açarlar ve soğuk ve yağmurlu zamanlarda da kapatırlar. *tüŋlük* (hecelenmiş) *rawzana-i xāna San.* Harezm. (evin duvarları altındandı) *tuŋlukları (sic)* dakı kümüşdün ‘ve o duvarlar gümüşten’ Oğuz-name *tünlük/tüŋlük* ‘duman deliği, çatı penceresi’ *Qutb*; *tüŋlük.* Kıpçakçada *tünlük dawru’l-qā’a* ‘bir evin üstündeki’ *Kitābu’l İdrak rawson* ‘çatı penceresi’ *tünlük Tuh.* 17a. 2; ş*abbāk* ‘kafes penceresi’ *tüŋlük* şeklinde açıklanmıştır. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen* adlı eserinde kelimeyi *tünglük* ‘çadırdaki duman deliği’ ← tü. (Çağ.) *tüŋlük* şeklinde açıkladıktan sonra başkaca şu açıklamalara da yer vermiştir: *tünglük* ‘pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler’; *tünlük* ‘evin duvarındaki delik’; *tünlük* ‘bir salonun hey’eti mecmuası’; *tünlük* ‘pencere’; *tügünük* ‘duman deliği, baca’ (Doerfer II, 1967 : 988) şeklinde izah etmiştir.

Ḫargāhnı pèşḫāna bile oḳ mèning başımġa yıḳtı. Ḫargāh tünglüki rèza-rèza boldı. Tèngri saḫladı.

“Çadırı güneşliğiyle birlikte başıma yıktı. Çadırın duman bacası parça parça oldu. Allah [beni] korudu.”
(Vek: 376b)

ḫargāh ‘çardak çadır’
Kelime *Bâburnâme*’de *ḫargāh* ‘çardak çadır’ şeklinde geçmektedir. Çağatay sahası eserlerinden *Leylî vü Mecnûn, Gedâ’î Dîvânı* ile Lutfî’nin *Gül ü Nevrûz* adlı eserinde *ḫar-gāh* / *ḫargāh* ‘büyük çadır, otağ’ (Çelik, 1993 : 524b; Eckmann, 1971 : 309; Orak, 1995 : 83) şeklinde verilmiştir. *Steingass*, kelimeyi, *ḫargāh* a tent, pavilion, tabernacle; a wide, spacious place of residence; a cottage or moveable Turkoman hut or tent, formed by flexible poles and covered with felt-cloth ‘bir çadır, otağ, mesken; geniş ferah mesken; küçük ev veya taşınabilir Türkmen kulübesi veya çadırı, esnek direklerden oluşmuş ve keçe kumaş ile kaplanmıştır’ (Steingass, 1970 : 456a) şeklinde açıklanmıştır.
Urduca, klasik Hintçe ve ingilizce sözlük’te *ḵẖar-gāh*, *ḵẖir-gāh* (Pehl. *khvar+gāś*; Zend *hvare+gātu*; S. *svar+gātu*), s.m. A tent, pavilion, tabernacle; the royal tent or court; a wide, spacious place of residence,

a palace (cf. *k̲ẖawarnaq*) ‘çadır, büyük çadır; kraliyet çadırı veya mahkemesi; geniş ikamet yeri, bir saray’(Platts, 1884 : 489) olarak kelime zikredilmiştir.

Ḫusravşāh hem yaḫşı ḫidmatlar ḳıldı. At ve tėvedin ve ḫayma u ḫargāhdın balk' camīʿ sipāhīlıḳ yaraġıdın Mīrzāġa ve Mīrzā bile bolġanlarıġa ol miḳdār ḫidmat u ādamīgarlik ḳıldı.

“Hüsrevşah ona iyi muamele etti. At ve deveden küçük ve büyük çadırlardan sipahilere lazım olan teçhizattan vererek, Mirza’nın kendisine ve onunla beraber bulunanlara, o kadar iyi muamele ve insanlık gösterdi.” (Vek: 42a)

ḫayma ‘çadır’
Kelime *Bâburnâme*’de *ḫayma* tent ‘çadır’ şeklinde geçmektedir. Çağatay sahası sözlüklerinden *Senglah*’ta kelime için [ḫayma] *alaçuḳ* ‘çadır’ (Clauson, 1960 : 49v1) kaydı düşülmüştür. *Steingass* kelimeyi *ḫayme* tent, tabernacle, circular pavilion ‘çadır, mesken, dairesel otağ’ (Steingass, 1970 : 493a) olarak açıklamıştır.

Ḫusravşāh hem yaḫşı ḫidmatlar ḳıldı. At ve tėvedin ve ḫayma u ḫargāhdın balk' camīʿ sipāhīlıḳ yaraġıdın Mīrzāġa ve Mīrzā bile bolġanlarıġa ol miḳdār ḫidmat u ādamīgarlik ḳıldı kim körgenler dėdiler kim burunḳı yaraġ bile bu yaraġnıng arasıda tafāvut meger ṭılā ālāt ve nuḳra ālāt bolġay ėdi.”

“Hüsrevşah ona iyi muamele etti. At ve deveden küçük ve büyük çadırlardan sipahilere lazım olan teçhizattan vererek, Mirza’nın kendisine ve onunla beraber blunanlara, o kadar iyi muamele ve insanlık gösterdi ki, [bunu] görenler Mirza’nın önceki ve bugünkü silahları arasındaki farkın, yalnız süslü ve yaldızlı aletlerin bulunmaması olduğunu söylediler. (Vek: 42a)

yaḫdān ‘buzhane’
Kelime *Bâburnâme*’de *yaḫdān* icehause ‘buzhane’ şeklinde geçmektedir. *Steingass* kelimeyi *yaḫdān* a place for keeping ice, an ice hause ‘buz saklama yeri, buzhane’ (Steingass, 1970 : 1529a) şeklinde izah etmiştir.
Yana Kābul tavābiʿı kentlerdür. Kābunıng ġarb-canūbıda uluġ ḳarlıġ taġ tüşüptü[r]. Ḳarı ḳarġa yeter. Kam yıl bolġay kim ḳarġa yetmegey. Kābulda yaḫdānlar yaḫı tükense, bu taġdın ḳar keltürüp yaḫ-āb ḳılıp içerler.
“Yine Kâbil’e tâbi olan kentlerdir. Kâbil’in güney-batısında ve ondan üç şer’i mesafede büyük bir kar dağı vardır. Bir senenin karı ikinci senenin karına kadar kalır ve bittiği sene az olur. Kâbil buzcularının buzları biterse, bu dağdan kar getirerek, buzlu su yapıp içerler”. (Vek: 136a)

zīna ‘basamak, merdiven basamağı’
Kelime *Bâburnâme*’de *zina* step, stair ‘basamak, merdiven basamağı’ şeklinde geçmektedir. *Steingass*’ta kelime *zīna* a ladder, step, stair ‘el merdiveni, basamak, merdiven basamağı’ (Steingass, 1970 : 635a) olarak zikredilmiştir.

Bir ṣavmaʿa yosunluġ tarraḳ ve ḳarangu üykine dür. Ėşikidin kirgeç iki-üç zīna ḳoyı tüşkeç öz alıp yatıp kirmek kėrek. Şamʿsız kirip bolmas.

“Burası zaviye gibi bir az dar ve karanlık küçük bir bina idi. Kapısından girip iki-üç basamak inince, uzanıp yatarak girmek gerekir. Mumsuz girilemez”. (Vek: 232b)

SONUÇ

"Bâbur'un Hatıratında Geçen 'Mimarlıkla İlgili' Bazı Terimler" adını taşıyan bu çalışmamızda *alaçuḳ, aḳöy, ayvān, çadır, çārdara üy, ʿirḳ, ïzāra, köşk, peşhāna, peşṭāḳ, raṣad, şāmiyāna, ṭāḳçe, töşekḫāna, tünlük, ḫargāh, ḫayma, yaḫdān, zīna* kelimeleri üzerinde durulmuş, bu kelimelerin *Vekâyi* ve Çağatay sahası eser ve lügatlerinden başka Hintçe sözlüklerde ne şekilde geçtiği, hangi anlamlarda kullanıldığı, tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki durumlarının incelemesi yapılarak kelimeler üzerindeki sır perdesi, daha çok da, lügatler vesilesiyle ortadan kaldırılmaya çalışılarak Çağatay sahası söz varlığına katkıda bulunulmuştur.

Çalışmamızda çadır ve türevi nesnelerin daha fazla zikredilmesi dolayısıyla, bugün de kullanılan bazı çadırların ne şekilde birbirinden farklılık gösterdiği de bu vesileyle tespit edilmiştir.

İncelememiz neticesinde *Bâburnâme*'de geçen Türkçeden başkaca Arapça, Farsça, gibi kelimelerden bir kısmının Anadolu ağızlarında da yaşadığı gözlenmiştir.

Kısaltmalar

A.diz.	:	Açıklamalı Dizin
Bşk.	:	Başkurtça
Çağ.	:	Çağatayca
DS	:	Derleme Sözlüğü
Far.	:	Farsça
is.	:	isim
Kırg.	:	Kırgızca
Krçy-Mlk.	:	Karaçay ve Malkarca
krş.	:	karşılaştırınız
Kzk.	:	Kazakça
Özb.	:	Özbekçe
Tat.	:	Tatarca
Tel.	:	Teleütçe
Trkm.	:	Türkmence
Uyg.	:	Uygurca
vd.	:	ve diğerleri
Vek.	:	Vekâyi

Kaynakça

AKSOY, Ömer Asım, D. DİLÇİN: *Tarama Sözlüğü* (XIII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla) Türk Dil Kurumu, Ankara 2009.

ARAT, Reşit Rahmeti: Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi, Babur'un Hâtıratı II,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946.

ARAT, Reşit Rahmeti: *Kutadgu Bilig*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

ARIKOĞLU Ekrem: *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

ATALAY, Besim: *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1943.

BATTAL [Taymas] Aptullah: *İbni-Mühennâ Lûgati* (İstanbul nüshasının türkçe bölüğünün endeksidir.), 3. baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara 1997.

BEVERIDGE, ANNETTE SUSANNAH, *The Bābur-nāma in English (Memoirs of Bābur)* Translated from the original Turki Text of Zahiru'd-din Muḥammad Bābur Padshāh Ghāzī, Reprinted London 1970.

CAFEROĞLU, Ahmet: *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1968

CEZAR, Mustafa. *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1977.

CLAUSON, Sir Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-ThirtteenthCentury Turkish,* Oxford 1972.

CLAUSON, Sir Gerard: *Muhammad Mahdī Xan, Sanglax*, London 1960.

ÇELİK, Ülkü. Nevāyī, ʿ Alī Şīr: *Leylî vü Mecnûn* (Gramer-Metin-Dizin), (Doktora Tezi), Ankara 1993.

DOERFER, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-III*., Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1963, I; 1965, II; 1967, III.

ECKMANN, Janos: *The Dîvân Of Gedâ'î,* Indiana 1971.

ERASLAN, Kemal: *Mevlânâ Sekkâki Divanı*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999.

ERCİLASUN, A. B., A. M. ALİYEV, A. ŞAYHULOV, E. Z. KAJIBEK, K. KONKOBAY UULU, B. YUSUF, C. GÖKLENOV, V. U. MAHPİR, A. ÇEÇENOV *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Kaynak Eserler Dizisi, Ankara 1992.

Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara, 1999.

Fallon, S.W. *A New Hindustani-English Dictionary,* with illustrations Hindustani literature and folklore London,1879.

GÜLENSOY, Tuncer: *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

KAÇALİN, Mustafa Sinan. *Niyazi el- lugatu' n – Neva'iyye ve 'l- istişhadatu 'l-Cagata'iyye = Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

KAŞGARİ, Mahmûd: *Compendium of the Turkic Diallects* (Dîvân Lugât at Turk): Edited and Translated with Introduction and Indices Robert DANKOFF in collaboration with James KELLY/el-KAŞGARI, Mahmud: *Türk Şiveleri Lügatı* (Divanü Lugat it- Türk) İnceleme, Tenkidli Metin, İngilizce Tercüme, Dizinler: Harvard III. Kısım 1985.

Kubbealtı Lügati./http://lugatim.com/ Erişim: 29.09.2022

KUNOS, Ignaz: *Şejh Sulejman Efendi's Çagataj-Osmaisches Wörterbuch,* Budapest, 1902.

MUALLİM NÂCÎ: *Lügât-i Nâcî*, (Yayına hazırlayan: Ahmet Kartal), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi(6 Cilt), *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*, İstanbul 2014.

MÜTERCİM ÂSIM: *Burhân-ı Katı,* (Yayına hazırlayan: Mürsel Öztürk, Derya Örs), 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

NADELAYEV V.M., D.M. NASİLOV, E.R. TENİŞEV, A.M. ŞERBAK: *Drevne Tyurskiy Slovar,* Leningrad 1969.

NEVÂYÎ, Ali Şir: *Fevâyidü'l Kiber* (İnceleme, Metin, Dizin), (Doktora Tezi), (Yayına hazırlayan: Önal Kaya), Ankara 1989.

NEVAYİ, Ali Şir: *Muhakemetü'l-Lugateyn:* İki Dilin Muhakemesi, (Yayına hazırlayan: F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER), Türk Dil Krurumu, Ankara 2011.

ORAK, Bayram: *Lutfi'nin Gül ü Nevruz'u Gramer İndeksi,* (Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1995.

ORALTAY H., N. YÜCE, S. PINAR: *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, (Tercüme), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1984.

PARLATIR, İsmail, N. Gözaydın v.d., *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

PAVET DE COURTEILLE, Abel: *Dictionnaire Turk-Oriental,*Amsterdam 1972.

PLATTS, John T. *A dictionary of Urdu, classical Hindi, and English*. London, 1884.

RADLOFF, Wilhelm: *Versuch Einess Wörterbuches Der Turk- Dialekte,* (*OPIT SLOVARYA TYURKSKİH NAREÇİY*), Cilt, I-IV, 1960.

RÄSÄNEN, Marttı, *Versuch Eines Etimologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki, 1969.

Redhouse, İngilizce-Türkçe Sözlük Redhouse Sözlüğü, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. İstanbul, 1997.

SÂMÎ, Şemseddîn: *Kâmûs-ı Türkî*, (Yayına hazırlayan: Paşa Yavuzarslan), Türk Dil Kurumu, Ankara 2010.

SARI, Mevlüt: *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yayınları, İstanbul 1982.

SIRKAŞEVA, L. T. Ryumina, N. A. KUÇİGAŞEVA *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, (Çevirenler): Şükrü Haluk AKALIN, Caştegin TURGUNBAYEV, Türk Dil Kurumu, Ankara 2000.

STEINGASS F.: *A Comprehensive Persian-English Dictionary,* Beirut 1970.

ŞEN, Mesut. *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Bâburname* (Doktora Tezi) I Giriş-Metin (Kâbil ve Hindistan Bölümleri) Açıklamalı Dizin, İstanbul, 1993.

ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ Buhârî, *Lugât-ı Çağatay ve Türkî 'Osmanî*, Tıpkıbasım, yayına hazırlayan: Mehmet Ölmez, Türk Dilleri Araştırmaları, c. 13, İstanbul, 2003.

TAŞ, İbrahim, *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı,* Türk Dil Kurumu, Ankara 2009.

TAVKUL, Ufuk: *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2000.

TERES, Ersin-YALÇINKAYA, Hamza. "Bâbur'un Hatıratında Geçen Askerlikle İlgili Bazı Nesne Adları" 2015. Folklor/Edebiyat 21/84, 233-239.

Thackston, W. M., Jr.: *Zahirüddin Muhammad Babur Mirza BABURNAMA*, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation; Turkish Transcription, Persian Edition and English Translation Part I: 1-245, Part II: 246-537, Part III: 538-904, Harvard University 1993.

TİETZE, Andreas: *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, I (A-E), Simurg Yayınları, İstanbul:-Wien 2002 .

TİETZE, Andreas: *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, II (F-J), Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien 2009

TOPARLI, Recep, Hanifi VURAL, Recep KARAATLI: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2003.

Tural, Güzin, Nevâyî, *Alî Şîr Nevâyî, Seb'a-i Seyyâre*: (Metin, Dizin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstisüsü Doktora Tezi, Ankara, 1993.

Türkay, Kaya, *Alî Şîr Nevâyî, Badâyi'u'l-Vasat*: (İnceleme, Metin, Dizin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1988.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I-XII cilt, Ankara 1965- 1993.

YALÇINKAYA, Hamza. *Bâbur'un Hatıratında Geçen İnsan Yapımı Nesne AdlarıVe Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013.

YUDAHİN, K. K.: *Kırgız Sözlüğü I* (A-J), (Yayına hazırlayan: Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.